

ИДЕНТИФИЦИРАНЕ НА ПОТРЕБНОСТИ ОТ ОБУЧЕНИЕ И ПРОДЪЛЖАВАЩА КВАЛИФИКАЦИЯ НА УЧИТЕЛИ ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО

Цветан Давидков, Силвия Цветанска
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В статията са представени данни от емпирично изследване сред учители в български образователен контекст. Проучено е мнението на учители, които преподават учебния предмет „Предприемачество“ (теория) в VIII клас, включен в общата професионална подготовка в професионалните гимназии. Във фокуса на вниманието са два изследователски въпроса: какво е равнището на подготовка на учителите по предприемачество и какви са техните нужди от продължаваща квалификация, за да се усъвършенства професионалната им компетентност като учители? Получените изследователски резултати показват, че анкетираните учители имат висока самооценка за своята професионална подготовка по предприемачество. Най-актуалната нужда от повишаване на квалификацията е по теми от учебното съдържание, свързани със създаване и оценка на бизнес идеи и умения за самооценка, управление на времето и взимане на решение.

Ключови думи: предприемачество; потребности от обучение; продължаваща професионална квалификация на учители по предприемачество

Увод

Изучаването на проблематиката, свързана с предприемачеството, в първия етап на гимназиалното образование се регламентира чрез Закона за предучилищното и училищното образование (в сила от 1.08.2016 г.). На равнище общообразователна подготовка се въвежда учебният предмет „Технологии и предприемачество“, а за общата професионална подготовка в професионалните гимназии се предвижда учебният предмет „Предприемачество“ (теория).

Учебната програма по „Технологии и предприемачество“ за VIII клас задава концептуалната рамка на обучението, като съдържателно ориентирано към развитие на технологична и предприемаческа компетентност, а също и умения за избор на професия, съобразена с личностните интереси на ученика¹⁾. През призмата на компетентностния подход и практически ориентираното

учене се търси пресечна точка между теми, интегриращи знания за пазарната икономика, професиите, условията на труд, технологичното развитие и предприемаческата инициатива. Амбициозният тематичен спектър съответства на актуалните в европейски и световен контекст образователни директиви за компетентностите, сред които уменията за планиране и осъществяване на икономическа дейност са посочени като приоритетни.

Според доклада „Нова визия за образованието“ на Световния икономически форум²⁾ съвременната икономика се нуждае от специалисти, които притежават комбинация от разнообразни умения. Те включват както фундаментална четивна и математическа грамотност, така и финансова грамотност, наред с критическо мислене, сътрудничество, комуникация, креативност, гражданска активност. Тези най-важни умения, наречени „умения на XXI век“ са изведени на база анализи на динамиката на пазара на труда и перспективите пред тези, които сега са ученици и предстои да се реализират лично и професионално. Изследователите представят 16 области на компетентност, диференцирани в три клъстера:

- фундаментална грамотност – включва 6 типа грамотност: четивна; математическа; научна; дигитална; финансова; културна и гражданска грамотност;
- компетентности – критично мислене (решаване на проблеми); креативност; комуникация; сътрудничество;
- личностни качества – любопитство, инициативност, постоянство (упоритост), адаптивност, лидерство, обществено и културно съзнание²⁾.

Това, което обединява трите клъстера, е умениято да се учи, и изгражда не на нагласа за учене през целия живот. Финансовата грамотност присъства като основна компетентност от ключова важност за успеха на подрастващите, които очакваме да променят света утре, в условия на още по-голяма непредвидимост и неопределеност. Това не е случайно – какъвто и да е техният житейски и професионален път, на днешните ученици ще се налага да взимат решения за планиране на ресурси, разпределение на средства, управление на процеси. Те ще трябва често да правят избори и да променят не само своите планове, но и средата, в която да ги реализират. Затова предприемчивостта, инициативността и умениято за комплексна преценка на желанията и възможностите ще се окаже базисно за тяхното благосъстояние. Финансовата грамотност се свързва логично в комплексно единство с останалите умения на XXI век и личностни качества като инициативност, лидерство, критично мислене, сътрудничество, комуникация. Именно разглеждани в цялост, те задават параметрите на потребността в училищното образование да бъде заложено обучението по предприемачество.

Учебната програма за обща професионална подготовка по предприемачество за VIII клас цели да се надгради наученото по общообразователния предмет „Технологии и предприемачество“ от I до VII клас и учениците да добият базис-

ни познания за предприемачеството. В рамките на професионалната подготовка предприемачеството има два смислови акцента: 1. Основи на предприемачеството и 2. Фигурата на предприемача³. Идеята е да се разгледат същността и видовете предприемачество, бизнес идеята и нейното развитие в устойчив бизнес модел, като това се обвърже с предприемаческото мислене, уменията и поведението на предприемача. Вижда се, че в сравнение с общообразователната подготовка по технологии и предприемачество в рамките на професионалната подготовка предприемачеството е застъпено по-специализирано и е фокусирано върху формирането на култура на предприемаческо мислене.

Учебната документация предвижда предприемачеството да се развива интегративно – във връзка с практиката и с останалите учебни предмети. Сама по себе си, тази задача не е никак лека. Затова е логично да поставим въпроса какъв е потенциалният педагогически и кадрови ресурс за нейното осъществяване. Очевидно е, че очакването към учителите е да познават добре специфичната материя. Във връзка с това не по-малко важно е да се проучи от каква подкрепа се нуждаят учителите, за да бъдат максимално ефективни в ролята си на вдъхновители за развитие на уменията на XXI век и за постигане на специфичните цели на различните равнища на обучение.

Според действащата нормативна уредба в областта на образованието у нас длъжността учител по предприемачество може да се заема от специалист с широк спектър специалности от различни професионални направления като икономика, педагогика на обучението по..., науки за земята, обществени комуникации и информационни науки, администрация и управление; политически науки (политология), право, туризъм (Наредба № 15 от 2019 г. за статута и професионалното развитие на учителите). В резултат на това практикуващите учители са с разнообразен професионален профил. Четири срещи – обучения с учители по предприемачество през 2019 година⁴, дават основание да се направят някои констатации за конкретния профил на учителите по предприемачество, които практикуват в професионалните гимназии. Сред учителите по предприемачество се срещат колеги с голям педагогически опит, вкл. специализиран, а също и такива, които са в началото на своята учителската кариера. Значителна част от тях са преподавали или преподават определен тип технологично познание или икономически ориентирани учебни дисциплини. Същевременно има учители по предприемачество с най-разнообразна базова университетска подготовка – от икономика и сродни специалности до български език и литература, география, физическо възпитание, чужди езици и др., което, от своя страна, предполага нуждата от анализ на подготвеността и нуждата от допълнителна квалификация.

Първоначалната подготовка на учителите буди доверие – те са квалифицирани на равнище бакалавър или магистър в системата на висшето образование. Това се вижда и от резултатите на международното изследване TALIS към 2018 г. – учителите в България, като цяло, имат висока първоначална професионална

квалификация⁵⁾. Не толкова добри обаче са резултатите според същото изследване за осигуряването на среда за учене през целия живот на педагогическите кадри. По отношение на непрекъснатата квалификация отчетеното ниво е под средното за OECD⁵⁾. Освен това за практикуване на професията в училище у нас се изисква придобита професионална квалификация „учител“, съответно „учител по икономика“ или „учител по предприемачество“. Това предполага налична базисна педагогическа компетентност. Доколко тази компетентност кореспондира със специфичните нужди при преподаване на предприемачество? От каква конкретно методическа подготовка в полето на продължаващата квалификация се нуждаят учителите, натоварени със задачата да провокират инициативност и предприемачество сред съвременното поколение ученици? Тези и други подобни въпроси са отправна точка на изследването, което ще бъде представено в настоящата статия. Тя има за цел да коментира изследователски данни по-специално за визията на учителите, които преподават учебния предмет „Предприемачество“ в VIII клас в професионалните гимназии.

Основните въпроси, на които търсим отговор, са два: 1) *Какво е равнището на подготовка на учителите по предприемачество?* 2) *Какви са техните нужди от обучение и продължаваща квалификация?* Професионалната подготвеност на учителите за преподаване на предприемачество се идентифицира на две нива – общо и по отделните теми от учебната програма по предприемачество за VIII клас, чрез самооценка на изследваните лица (ИЛ). Равнището на подготовка по отделните теми от учебното съдържание се оценява въз основа на четири самостоятелни критерия. Нуждите от обучение се установяват като съвкупен резултат от изследователската интерпретация на самооценката по отделните теми и прякото посочване на теми и проблеми, по които учителите желаят да повишат своята квалификация. Събраните и анализирани емпирични данни се резултат от проведено ограничено емпирично социологическо проучване чрез въпросник, който включва набор от индикатори, систематизирани в таблица 1.

Таблица 1. Индикатори на изследването

Общ индикатор	Емпиричен индикатор
1. Общо равнище на подготовка	Как, най-общо, оценявате подготовка си за преподаване на предприемачество в училище? (1 – отлична подготовка; 2 – много добра; 3 – добра; 4 – средна; 5 – слаба).
2. Равнище на подготовка по отделните теми от учебната програма	А как оценявате подготовката си по посочените теми? (6 – отлична; 5 – много добра; 4 – добра; 3 – средна; 2 – слаба; 1 – трудно ми е да преценя); следва изброяването на 15 теми от учебната програма по предприемачество.

3. Заявени теми/ проблеми за повишаване на професионалната компетентност	По кои теми и проблеми от учебното съдържание бихте желали да повишите своята компетентност (моля, посочете сами).
4. Общ преподавателски опит	Какъв е общият Ви преподавателски опит? (1 – по-малко от 1 година; 2 – от 1 до 2 години; 3 – от 3 до 5 години; 4 – от 6 до 10 години; 5 – 11 и повече години).
5. Специфичен преподавателски опит	Колко години преподавате предприемачество или сродни дисциплини? (1 – по-малко от 1 година; 2 – от 1 до 2 години; 3 – от 3 до 5 години; 4 – от 6 до 10 години; 5 – 11 и повече години).

Чрез индикатор 1 се оценява общото равнище на подготовка. Въз основа на индикатори 2 и 3 се идентифицират специфичното равнище на подготовка на учителите по темите от учебния план и техните нужди от обучение. Чрез индикатори 4 и 5 се описват общият и специфичният професионален опит на изследваните лица. Наред с посочените емпирични индикатори въпросникът съдържа и индикатор, свързан с използваните методи (подходи и формати) в преподаването, като изследваните лица посочват по кои от тях биха желали да повишат своята компетентност.

Набирането на първичните емпирични данни е осъществено в периода 11 март – 4 април 2020 г. чрез пряка анкета с преподаватели по предприемачество и други икономически дисциплини. Въпросникът е изпратен/получен по имейл. В част от случаите комуникацията е чрез личните мейли на учителите; в друга част – чрез мейли на училища или РУО. Събрани са 103 попълнени въпросника. Осъществена е процедура за логически оглед и контрол. Всички попълнени въпросници са приети за валидни. Данните са обработени със стандартен пакет за статистическа обработка SPSS – версия 25.

Изследваните лица (ИЛ) са преподаватели в училища от цялата страна. Училищата са ситуирани в 22 областни центъра (вкл. София); в 34 други града; в 18 села – общо в 74 населени места⁶⁾. В зависимост от общия си преподавателски опит ИЛ се разпределят, както следва: по-малко от една година – 4%; от 1 до 2 г. – 9%; 3 – 5 г. – 18%; 6 – 10 г. – 11%; 11 и повече години – 58%. В зависимост от педагогическия си опит като учители в сферата на предприемачеството и сродни дисциплини ИЛ се разпределят по следния начин: по-малко от една година – 14%; от 1 до 2 г. – 21%; 3 – 5 г. – 26%; 6 – 10 г. – 15%; 11 и повече години – 24%. Средната стойност на общия педагогически опит (в години) е 10,5 години; средната стойност на специфичния педагогически опит като учители по предприемачество и сродни дисциплини е 6,2 години⁷⁾.

Основни резултати

Изследователски интерес представляват най-напред данните за обобщената преценка на учителите за обща подготовка да преподават предприема-

чество. Самооценката на анкетираните учители за равнището на общата им подготовка по предприемачество е представена на фигура 1.



Фигура 1. Самооценка на анкетираните учители за равнището на подготовката им за преподаване на предприемачество в училище

Разпределението на отговорите дава основание самооценката да се приеме за относително обективна (несъмнено следва да се държи сметка и за възможните социално желателни ефекти). Доминират оценките *много добра* и *добра* – сумарно ги избират 9 от всеки 10 изследвани лица. Един от всеки 10 оценява себе си с *отличен*. Около 1/10 от изследваните лица не отговарят на този въпрос. Ако разпределението на отговорите се „наложи“ върху класическата за нас оценъчна скала от „отличен 6“ до „слаб 2“, общата подготовка получава стойност „много добър 4,72“. За сравнение, оценката на общата подготовка, изчислена въз основа на средната стойност на подготовка по отделните теми, е 4,898).

Интересно е да се проследи как самооценката се диференцира по отношение на подготовката за преподаване на отделните теми, заложиени в учебната програма по предприемачество за VIII клас.

Самооценка по критерия средна стойност. В таблицата в приложение 1 самооценката по отделните теми е представена чрез средната стойност на оценките от 6 – отлична, до 2 – слаба⁹⁾. Съдържателното групиране на близките по средна стойност теми дава основание последните да бъдат групирани, както е посочено в таблица 2.

Таблица 2. Тематично групиране спрямо получените средни оценки

Група/средните оценки попадат в интервала	Теми
Група 1 (5,14 – 5,07)	Същност и значение на предприемачеството. Видове предприемачество. // Бизнес идея – същност и източници на възникване. // Характеристики на предприемача. Основни типове предприемачи.
Група 2 (4,98 – 4,90)	Мотивация на предприемача. Предприемачески риск. // Етично бизнес поведение, корпоративна социална отговорност и екологично мислене. // Основен (базисен) бизнес план. // Предприемачески процес, предприемаческо мислене и поведение. // Предприемачество и иновации.
Група 3 (4,85 – 4,74)	Умението да вземаме решение. // Умението да формулираме цели. // Умението да управляваме времето. // Самооценка на личността. Персонален SWOT анализ. // Креативни методи и техники за идентифициране на възможности и създаване на бизнес идеи.
Група 4 (4,67 – 4,62)	От бизнес идеята до устойчивия бизнес модел. // Разпознаване на шансове – предварителна оценка на бизнес идеите.

Всяка от оценките за равнището на подготовка по отделните теми попада в зоната на много добър (4,62 – 5,14). Оценките се побират в интервал от 0,52, който съставлява 13% от цялата оценъчна скала (от 2,00 до 6,00). Оценките са относително компактни; разсейването е малко. Не се потвърди предварителната нагласа за по-добра подготовка по темите от раздела „Основи на предприемачеството“ спрямо темите от раздела „Фигурата на предприемача“ (за тематичния обхват и структурирането на темите по-подробно е посочено в учебната програма по предприемачество за VIII клас – МОН, 2017). Средната стойност на самооценката по темите от първия раздел е 4,88; по темите от втория раздел – 4,90. Логиката на тази самооценка предполага, че учителите имат най-голяма нужда от обучение по темите, които са оценени най-ниско – това са темите, попаднали в групи 3 и 4.

Самооценка по критерия (отлична + много добра подготовка). В таблицата в приложение 1 е представена и йерархията на самооценките в зависимост от критерия (отлична + много добра подготовка). Изборът на този критерий се мотивира от факта, че отличната и много добра оценка са норма за желаното равнище на подготовка. При все че общата логика на подредбата по този критерий следва подредбата по критерия средна стойност, налице са както сходства, така и съществени различия. Темата „Същност и значение на предприемачеството. Видове предприемачество“ е с открояваща се най-висока оценка – 83% от изследваните лица, които се самооценяват с отличен или много добър. Следва компактна група от пет теми с центрирана относително висока самооценка в интервала 70 – 72% (Характеристики на предприемача.

Основни типове предприемачи. // Предприемачески процес, предприемаческо мислене и поведение. // Мотивация на предприемача. Предприемачески риск. // Етично бизнес поведение, корпоративна социална отговорност и екологично мислене. // Основен (базисен) бизнес план.). В *третата група* (в интервала 64 – 68%) попадат нови 6 теми (Бизнес идея – същност и източници на възникване. // Предприемачество и иновации. // Умението да вземаме решение. // Умението да управляваме времето. // Креативни методи и техники за идентифициране на възможности и създаване на бизнес идеи. // Умението да формулираме цели) – пак там. *Останалите* три теми са с оценки в интервала 55 – 60% (Самооценка на личността. Персонален SWOT анализ. // От бизнес идеята до устойчивия бизнес модел. // Разпознаване на шансове – предварителна оценка на бизнес идеите). Тук съществено различното е по-голямото разсейване на оценките – те заемат интервала 55 – 83%; този интервал съставлява 28% (над $\frac{1}{4}$ от общата оценъчна скала (от 0 до 100%). При по-голямо разсейване е налице по-ясно диференциране и разграничаване на равнищата на самооценка и нуждите от обучение се очертават по-релефно. Логиката и на тази самооценка предполага, че учителите имат най-голяма нужда от обучение по темите, които са оценени най-ниско по този критерий¹⁰⁾.

За да се контролират резултатите, получени чрез подредбата по критерия (отлична + много добра подготовка), е построена йерархия на оценките по критерия (*добра + средна подготовка*). Оценката „слаб“ не е взета предвид, тъй като тя присъства в едва 0,5% от самооценката по отделните теми. Не представяме тази подредба, тъй като тя е „огледална“ на представената в приложение 1 – „върхът на пирамидата“ в таблицата е дъно в пирамидата по критерия (*добра + средна подготовка*) и обратно.

Въз основа на общия индикатор „*Заявени теми/проблеми за повишаване на професионалната компетентност*“ на фиг. 2 са представени директните посочвания¹¹⁾. Очакванията са, че най-значителни натрупвания ще се получат при темите с ниска самооценка.

Като тенденция тези очаквания се потвърждават. Оценките заемат интервал от 31 процентни пункта, което съставлява почти $\frac{1}{3}$ от оценъчната скала. Тук разсейването на отговорите може да се оцени като значително – това задава по-ясна диференциация при оценка на нуждите от обучение.

В таблица 3 са сумирани резултати от представените самооценки. От всяка оценъчна йерархия – в съответствие с логиката на критерия – са отделени седем (от петнадесетте) теми, които са водещи по отношение на нуждите от обучение. Темите са детайлно представени в таблицата в приложение 1. При критериите *средна стойност* (колона 1), *отлична + много добра* подготовка (колона 2), *добра + средна* подготовка (колона 3) подходът за обособяване на подходящите теми за обучение е непряк – въз основа на логиката на индикатора. При критерия *пряко заявени теми* (колона 4) подходът е директен.



Фигура 2. Предпочитания на учителите за повишаване на квалификацията по теми от учебното съдържание по предприемачество за VIII клас

Таблица 3. Потребности от обучение – обобщение

7-те теми, по които изследваните лица се самооценяват с най-ниски оценки – критерий <i>средна стойност</i>	7-те теми, които са в дъното на класацията по критерия <i>отлична + много добра</i> подготовка	7-те водещи теми в класирането по критерия <i>добра + средна</i> подготовка	7-те теми, заявени най-често за повишаване на компетентността
Колона 1	Колона 2	Колона 3	Колона 4
Разпознаване на шансове...	Разпознаване на шансове...	Разпознаване на шансове...	Креативни методи ...
От бизнес идеята до...	От бизнес идеята до...	От бизнес идеята до...	Самооценка на личността
Креативни методи ...	Самооценка на личността	...да формулираме цели.	...да управляваме времето
Самооценка на личността	...да формулираме цели	Креативни методи...	Основен (базисен) бизнес план
...да управляваме времето	Креативни методи...	Самооценка на личността	Етично бизнес поведение...
...да формулираме цели	...да управляваме времето	...да управляваме времето	...да вземаме решение
...да вземаме решение	...да вземаме решение	...да вземаме решение	Разпознаване на шансове...

Дискусия

Видно от таблицата по-горе, пет от темите присъстват сред първите седем независимо от критерия за отсяване:

- креативни методи и техники за идентифициране на възможности и създаване на бизнес идеи;
- самооценка на личността; персонален SWOT анализ;
- умението да управляваме времето;
- умението да вземаме решение;
- разпознаване на шансове – предварителна оценка на бизнес идеите.

Може да се приеме, че тези теми следва да заемат основно място при провеждане на обучения за повишаване на квалификацията на учителите по предприемачество. Две от темите – „От бизнес идеята до устойчивия бизнес модел“ и „Умението да формулираме цели“, присъстват по три пъти в приложената таблица. Но и двете не са сред първите седем в таблица 3 (пряко посочване на желаните за обучение теми). Въпреки че резултатите въз основа на отделните критерии са сравними и „взаимно се контролират“, предпочитанията, сумирани в таблица 3, могат да се разглеждат като водещи. Парадигмата „никой по-добре от мен не знае от какво имам нужда“ следва да се уважава. Още повече че формалната „логика на числата“ често не съвпада с логиката на избора/предпочитанията.

При обработването на емпиричните данни са проверени и очаквани резултати (хипотези) за зависимост между общата самооценка и: а) самооценката по отделните теми; б) общия преподавателски опит; в) специфичния преподавателски опит.

Налице е силна зависимост между общата самооценка и самооценката по всяка отделна тема, както показват данните в таблица 2 в приложение 2. Силата на зависимостта, измерена с коефициента на Крамер ($K_{\text{Крамер}}$), варира в интервала $[.621 - .399]^{12}$. Най-слаба е зависимостта между общата самооценка и самооценката по темата „Етично бизнес поведение, корпоративна социална отговорност и екологично мислене“. В съзнанието на учителите тази тема като че ли е „чуждо тяло“, което не се вписва органично в системата от типични за учебната дисциплина теми. Това е възможно обяснение защо посочената тема при директно посочване е сред приоритетните (таблица 3 – колона 4), а при индиректната оценка на нуждите от обучение не попада сред първите седем.

Специфичният преподавателски опит влияе по-силно върху общата самооценка на учителите за равнището им на подготовка по предприемачество ($K_{\text{Крамер}} = .367$) в сравнение с общия преподавателски опит ($K_{\text{Крамер}} = .254$).

Изводи

Резултатите от емпиричното изследване имат илюстративен характер по отношение на рефлексията на учителите за тяхната професионална подготовка

ност като преподаватели по проблематиката на предприемачеството. Подобно специализирано проучване не е правено. То добива значимост и от гледна точка на това, че учебната програма по предприемачество за професионалната подготовка в VIII клас е нова и се апробира в практиката през последните три учебни години. Анализирането на мнението на учителите индиректно отразява и интерпретацията на заложеното в учебната програма в училищната практика.

Преобладаващата висока обща самооценка на учителите по предприемачество кореспондира с висока самооценка по отношение и на част от отделните теми, включени в учебното съдържание. От гледна точка на насоките за повишаване на квалификацията интерес представлява диференцирането на проблемни области, в които учителите не се чувстват особено уверени като преподавателски опит и познания. На базата на изследването се открояват 5 теми, които е препоръчително да се включат в бъдещи обучения за продължаваща квалификация на учителите. Те са свързани с креативни методи и техники за идентифициране на възможности за създаване на бизнес идеи и предварителната оценка на бизнес идеите. Учителите определят като полезно за тях да повишат компетентността си и по теми като самооценка на личността и персонален SWOT анализ, както и на умения за управление на времето и вземане на решение. Заслужава внимание и въпросът под какви форми може да се организира продължаващата квалификация на учителите в отговор на идентифицираните потребности. Очевидно възможностите са разнообразни – групови обучения, тренинги, семинари и др. Наред с тези присъствени форми от съществено значение са и самостоятелното учене и търсене на ресурси. Съчетаването на различни подходи за квалификация, основани на анализ на актуалните потребности на учителите, е доказано работещо решение. Следващи проучвания, в тази връзка, ще дадат нова насока за размисъл в полза на професионалното развитие на учителите по предприемачество.

Приложение 1

Таблица 1. Самооценка на подготовката по темите от учебната програма

тема	Подготовка (оценка от 1 до 6)		Ранжиране по критерий отлична + много добра подготовка	
	Средна стойност	Ранг	% от отговорите	Ранг
Същност и значение на предприемачеството. Видове предприемачество	5,14	1	83	1
Бизнес идея – същност и източници на възникване	5,08	2	67	7
Характеристики на предприемача. Основни типове предприемачи	5,07	3	72	2

Мотивация на предприемача. Предприемачески риск	4,98	4	69	4
Етично бизнес поведение, корпоративна социална отговорност и екологично мислене	4,97	5	69	5
Основен (базисен) бизнес план	4,95	6	69	6
Предприемачески процес, предприемаческо мислене и поведение	4,93	7	70	3
Предприемачество и иновации	4,90	8	67	8
Умението да вземаме решение	4,85	9	65	9
Умението да формулираме цели	4,84	10	63	12
Умението да управляваме времето	4,83	11	65	10
Самооценка на личността. Персонален SWOT анализ	4,76	12	60	13
Креативни методи и техники за идентифициране на възможности и създаване на бизнес идеи	4,74	13	64	11
От бизнес идеята до устойчивия бизнес модел	4,67	14	56	14
Разпознаване на шансове – предварителна оценка на бизнес идеите	4,62	15	55	15

Приложение 2

Таблица 1. Връзка между самооценката на общата подготовка и подготовката по конкретните теми

Самооценка на общата подготовка		Крамер	Signifi
	От бизнес идеята до устойчивия бизнес модел	.621	0,000
	Характеристики на предприемача. Основни типове предприемачи	.606	0,000
	Предприемачески процес, предприемаческо мислене и поведение	.581	0,000
	Умението да формулираме цели	.572	0,000
	Умението да управляваме времето	.559	0,000
	Мотивация на предприемача. Предприемачески риск	.555	0,000
	Разпознаване на шансове – предварителна оценка на бизнес идеите	.549	0,000
	Умението да вземаме решение	.538	0,000
	Бизнес идея – същност и източници на възникване	.525	0,000
	Самооценка на личността. Персонален SWOT анализ	.519	0,000
	Същност и значение на предприемачеството. Видове предприемачество	.521	0,000
	Креативни методи и техники за идентифициране на възможности и създаване на бизнес идеи	.518	0,000
	Основен (базисен) бизнес план	.505	0,000
	Предприемачество и иновации	.503	0,000
	Етично бизнес поведение, корпоративна социална отговорност и екологично мислене	.399	0,000

Посочените стойности са получени въз основа на изчисляване на двойни разпределения; скалата на отговорите на въпроса „Как най-общо оценявате подготовката си за преподаване на предприемачество в училище?“ е структурирана по следния начин: отлична подготовка; много добра подготовка; добра + средна + слаба подготовка.

БЛАГОДАРНОСТИ

Благодарности към учителите, директорите на училища и колегите от РУО, които ни помогнаха да съберем първичната емпирична информация. С критичните си бележки и предложения те ни стимулираха в нашата изследователска работа.

БЕЛЕЖКИ

1. Учебна програма по „Технологии и предприемачество“ за VIII клас, МОН.
2. New Vision for Education. Достъпно на: http://www3.weforum.org/docs/WEFUSA_NewVisionforEducation_Report2015.pdf (посетено на 03.05.20)
3. Учебна програма за обща професионална подготовка по „Предприемачество“ (теория) за VIII клас, утвърдена със Заповед № РД 09-757/01.09.2017 г. Учебната програма влиза в сила от учебната 2017/2018 година – МОН.
4. Проведените обучения са на тема „Методика на преподаването по предприемачество (VIII клас)“ и „Игрови подходи в обучението по предприемачество“.
5. Schleicher, A. Teaching and Learning International Survey – TALIS 2018: Insights and Interpretations. Достъпно на: http://www.oecd.org/education/talis/TALIS2018_insights_and_interpretations.pdf (посетено на 03.05.20).
6. София и областни градове: Благоевград, Варна, Бургас, Велико Търново, Видин, Враца, Габрово, Добрич, Кърджали, Кюстендил, Монтана, Пазарджик, Перник, Плевен, Пловдив, Русе, Силистра, София, Стара Загора, Шумен, Ямбол. Други градове: Асеновград, Балчик, Баня, Белица, Берковица, Ботевград, Генерал Тошево, Гоце Делчев, Девня, Димово, Дупница, Елин Пелин, Златарица, Ивайловград, Игнатиево, Ихтиман, Костенец, Крумовград, Лом, Петрич, Пирдоп, Попово, Радомир, Разлог, Ракитово, Самоков, Сандански, Сопот, Стражица, Стралджа, Тервел, Тополовград, Тръстеник, Якоруда. Села: Арчар (Вд); Вълчитрън (Пл); Георги Дамяново (Монтана); Горна Малина (Сф-област); Долно Осеново (Бл); Драгиново (Пз); Казичене (Сф); Кирково (Кж); Коларци (Добрич); Минерални бани (Хс); Мъглиж (Сз); Победа (Добрич); Просеник (обл. Бс); Ружинци (Вд); Синдел (обл. Вн); Тишевица (Вр); Търнене (Пл); Якимово (Монтана).
7. Средната стойност на преподавателския опит е изчислена въз основа на претеглената средна стойност на отделните интервали.

8. Получена е като сумата от средните стойности по отделните теми е разделена на броя на темите – 15.
9. Отговорите 1 – трудно ми е да преценя, са пренебрегнати, тъй като съставляват по-малко от 0,4% от всички отговори.
10. Този критерий също опроверга предварителната нагласа, че учителите имат по-висока самооценка по темите от раздела „Основи на предприемачеството“ в сравнение с темите от раздела „Фигурата на предприемача“.
11. 82% от изследваните лица са изброили конкретни теми/проблеми, по които желаят да повишат подготовката си.
12. Коефициентът (тестът) Sign. за всяко от двойните разпределения е .000.

IDENTIFYING THE TRAINING NEEDS AND CONTINUING PROFESSIONAL DEVELOPMENT FOR TEACHERS IN ENTREPRENEURSHIP EDUCATION

Abstract. The article presents data from an empirical study among teachers in the Bulgarian educational context. The opinion of teachers who teach the school subject in Entrepreneurship (theory) at the 8th grade, which is included in the general professional training at vocational high schools, was studied. The focus is on two research questions: what is the level of training of teachers in entrepreneurship education and what are their needs for continuing education in order to improve their professional competence as teachers. The obtained research results show that the surveyed teachers have a high self-esteem for their professional training in entrepreneurship education. The most current need for professional development is on topics from the curriculum related to the creation and evaluation of business ideas and skills for self-assessment, time management and decision making.

Keywords: entrepreneurship education; training needs; in-service training for teachers

✉ **Prof. Tzvetan Davidkov, DSc.**

ORCID iD: 0000-0001-5048-3141

Faculty of Economics and Business Administration

Sofia University

Sofia, Bulgaria

E-mail: tzvetandavidkov@feb.uni-sofia.bg

Dr. Silvia Tsvetanska, Assoc. Prof.

ORCID iD: 0000-0002-9665-1072

Faculty of Education

Sofia University

Sofia, Bulgaria

E-mail: s.tsvetanska@uni-sofia.bg